

УДК 711.437/438

Кузьменко Т.Ю.,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка

ПРИНЦИПИ ТА ПРИЙОМИ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИМІСЬКИХ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Запропоновано основні принципи функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень, наведено прийоми їх реалізації.

Ключові слова: приміська зона, приміські сільські поселення.

Вступ. Дослідження проблем приміських сільських поселень охоплюють широке коло питань взаємозв'язку міст та їх приміських зон, а також удосконалення функціонально-планувальної структури сільського розселення. Наразі стан забудови та формування сільських поселень і, зокрема, приміських, набуває стихійності та негативних явищ, що обумовлені відсутністю оновлених генеральних планів. Тому дослідження принципів функціонально-планувальної організації сільських поселень та прийомів їх реалізації набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним проблемам формування сільських поселень присвячено значна кількість досліджень вітчизняних та зарубіжних фахівців Віншу І.О., Дмитренко А.Ю., Заковоротньої Т. А., Криштоп Т. В., Колодіна К. І., Маханько Б. А. та інших авторів [1-4]. Взаємозв'язок великих міст та сільських поселень в межах приміських зон розкриті в роботах Косенко В. Н., Колодрубської О.І., Русанової І. В. [5]. Значне число досліджень останніх років проведено в суміжних галузях, зокрема економічній та соціальній географії: Нефьодової Т. Г., Підгрушного Г.П. [6,7] та ін. Серед останніх досліджень з проблем формування відомі роботи Огоньок В. О., Пустовєтова Г. І., Степанюка А. В. [8-10]. Дослідження ж приміських зон великих міст загалом більше спрямовані на проблеми розвитку міст, особливо значних агломерацій.

Мета роботи полягає у виявленні основних принципів функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень (ПСП) та взаємозв'язку між ними, а також прийомів їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою оновлення генеральних планів, розроблення проектних пропозицій з реконструкції та розміщення нової забудови є визначені принципи функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень. Аналіз загальноновизнаних принципів, що прийняті у містобудуванні, та проведені дослідження дали

підстави для визначення принципів функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень на сучасному етапі їх соціально-економічних трансформацій та урбанізаційних процесів в приміських зонах. Ці принципи властиві як ПСП, так і вищим ієрархічним рівням територіальної організації зони впливу великого міста: приміській зоні та первинним системам розселення на її території:

1. Принцип **компактності** передбачає компактне вирішення функціонально-планувальної структури ПСП і первинної системи розселення як містобудівних об'єктів у всій повноті їх складових елементів та взаємозв'язків між ними. Компактність забезпечується впровадженням виробничо-сельбищних та сельбищно-обслуговуючих утворень як нових об'єктів проектування та передбачає органічні, прямі і найкоротші зв'язки з довкіллям, землеустроєм, мережею інженерних комунікацій.

2. Принцип **диференціації** передбачає формування різних типів сільських поселень як структурних елементів приміської зони, відповідно із поясним зонуванням її території. При цьому основними критеріями диференціації ПСП є: людність, соціально-економічні, транспортно-міграційні та рекреаційні фактори; їх аналіз сприяє більш обґрунтованому вибору напряму розвитку ПСП залежно від місця розташування їх на території приміської зони. На рівні первинних систем розселення принцип диференціації передбачає їх поділ на "формальні" і "традиційні" в залежності від розташування відносно міста-центру і транспортних комунікацій. Принцип диференціації передбачає також формування планувальної структури села та розміщення громадського центру в залежності від транспортних шляхів.

3. Принцип **функціональної спеціалізації** сприяє виявленню оптимального шляху розвитку ПСП і поступове формування його функціонально-планувальної структури як певного типу поселення: супутника, рекреаційного, виробничого, аграрного, фермерського тощо. Функціональна спеціалізація ПСП взаємопов'язана з функціональним, виробничим та природно-рекреаційним зонуванням первинної системи розселення та приміської зони міста-центру. За функціональною спеціалізацією ПСП може бути монофункціональним, біфункціональним та багатофункціональним в залежності від усього комплексу факторів, притаманних йому та вищим ієрархічним рівням.

4. Принцип **пріоритетності** визначає на основі певних критеріїв напрям розвитку ПСП, який може бути обумовлений також особливостями регіону та його окремих територій, виявляється у формуванні функціонального типу ПСП у відповідності з пріоритетними факторами розвитку для певної території.

Функціональний тип ПСП визначається за методикою бальної оцінки пріоритетних факторів розвитку його території.

5. Принцип **варіантності** виявляється у трансформації структурних частин ПСП або їх перепрофілюванні та забезпечує пошук альтернативних варіантів спеціалізації та функціонально-планувальної організації ПСП з метою вибору найбільш оптимального, який забезпечить сталий розвиток поселення.

Впровадження визначених вище принципів забезпечується застосуванням відповідних їм прийомів. Так, в нових умовах **принцип компактності** в приміських сільських поселеннях реалізується наступними прийомами:

- формування ПСП як комплексного містобудівного об'єкту, що забезпечує жителів необхідними послугами повсякденного соціально-побутового обслуговування, включаючи виховання і навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку;

- об'єкти повсякденного обслуговування усіх типів можуть органічно інтегруватись в житлово-виробничі та житлово-обслуговуючі утворення, цей прийом може застосовуватись також в умовах реконструкції, що доповнює прийоми перепрофілювання і трансформації як всього поселення, так і окремих його структурних частин;

- названі вище заходи потребують взаємоузгодження між собою та взаємопов'язані з довкіллям, землеустроєм, мережею інженерних комунікацій.

Принцип функціональної спеціалізації спрямований на формування певного функціонального типу ПСП, визначеного бальною оцінкою території.

Принцип функціональної спеціалізації ПСП передбачає перепрофілювання і трансформацію його структурних елементів, що досягається наступними прийомами:

- розміщення на вільних виробничих територіях, (що не використовуються понад 10 років і вільні від забудови) нової житлової забудови котеджного типу при умові, що ця територія розташована в межах сельбищної зони з відсутністю нормативного санітарно-захисного розриву до нього;

- перепрофілювання вільних виробничих будівель (що перестали функціонувати) в межах сельбищної зони приміських сільських поселень під промислові підприємства та їх філії різних форм власності, що не потребують значного санітарного розриву. Перший прийом передбачає перепрофілювання аграрного сільського поселення в поселення-супутник міста-центру з розвиненою рекреаційною функцією; другий - з виробничою функцією, при цьому відстань до міста-центру може складати 8-20 км, а частка працюючого в місті зайнятого населення становить 40-80%.

Таким чином, цей принцип передбачає перепрофілювання традиційного аграрного ПСП в одне з наступних типів: рекреаційне, виробниче різних форм

власності та напрямку діяльності, поселення-супутник. А забезпечується він прийомом трансформації структурних елементів ПСП і виробничої сільськогосподарської зони у виробництво несільськогосподарського призначення, громадські чи житлові функції (за наявності значного часового терміну, що пройшов від ліквідації виробництва та відсутності санітарно-гігієнічної та екологічної небезпеки).

Принцип диференціації спрямований на формування різних типів ПСП, як елементів ПЗ, з урахуванням поясного зонування та обсягу міграційних процесів. Цей принцип є визначальним в ринкових умовах, коли в сільській місцевості крупне товарне виробництво замінюється середніми та малими виробництвами різних форм власності і організаційного підпорядкування. З'являються нові містоформуєчі об'єкти: сервісу, відпочинку, туризму, що є основою для формування як елементів середовища ПСП, так і нових функціональних типів цих поселень.

Принцип диференціації використовується також при формуванні 3-х основних схем планувальної структури: транзитної, тупикової і вузлової, що виявлені на основі аналізу розміщення ПСП відносно транспортних зв'язків.

Відповідно запропонованих нижче схем (рис.1) вирішується трансформація (зміщення) зони громадського центру до магістралі або зупинок громадського транспорту та перехресть транспортних шляхів, до геометричного центру ПСП. Транспортні зв'язки обумовлюють наступні варіанти планувальної структури: при транзитній схемі – переважно лінійна, при вузловій – компактна і розгалужено-гілляста, при тупиковій – компактна, вільного планування, прямокутно-квартирна.

Істотний вплив на диференціацію сільських поселень виявляють основні транспортно-інфраструктурні коридори (ОТК) – траси транзитних залізниць, автомобільних доріг, магістральних нафто – і газопроводів, ЛЕП високої напруги тощо, що розміщені поряд і співпадають за напрямом.

За відношенням до ОТК приміські сільські поселення можуть мати наступні схеми розташування: тупикова, транзитна, вузлова. Відповідно з цими схемами громадський центр може мати різне місце розміщення у планувальній структурі ПСП.

Тупикова схема розташування обумовлює розвиток компактної планувальної структури території ПСП, який за умови відсутності планувальних обмежень відбувається рівномірно в усіх напрямках. Громадський центр розміщено за наступними варіантами: в геометричному центрі поселення; на в'їзді в поселення зі сторони зовнішнього транспортного зв'язку; на головній вулиці, в периферійній частині ПСП, між сільбищною і виробничою зонами; біля природних водойм, лісових масивів – на межі поселення. Транзитна схема розташування ПСП обумовлює лінійний розвиток планувальної структури по одну або дві сторони транспортної

магістралі, річки. Громадський центр в цьому випадку також матиме лінійний характер формування.

Тип планувальної структури	Планувальна схема	Види обмежень та їх вплив на розвиток планувальної структури			Розміщення громадського центру
		Природні	Антропогенні	Поєднання природних та антропогенних	
ТУПИКОВА					
ТРАНЗИТНА					
ВУЗЛОВА					
Умовні позначки:					
Транспортні шляхи		Залізниця		Приміське сільське поселення	
Лісові масиви		Природні водойми		Громадський центр	
				Напрями розвитку поселення	

Рис. 2. Схема залежності планувальної структури ПСП від транзитно-інфраструктурних коридорів

Планувальна структура поселення і формування його громадського центру відбуватимуться за наявності планувальних обмежень – по одну сторону від

транспортної магістралі, за їх відсутності – по обидві сторони від магістралі. Розташування ПСП на транзитній транспортній магістралі є передумовою формування його лінійної планувальної структури, а планувальними обмеженнями є крутий рельєф, глибокі яри та балки, заболочені території.

Вузлова схема розташування ПСП обумовлює його рівномірний розвиток вздовж зовнішніх транспортних зв'язків, які є його планувальними осями. Характер зовнішніх транспортних зв'язків обумовлює планувальну структуру ПСП. Громадський центр формується за наступними варіантами: в геометричному центрі на перехресті головних вулиць - основних транспортних і планувальних осей; на в'їзді в поселення або виїзді з нього в напрямку міжселенного транспортного зв'язку, зміщений до природної водойми. Використання **принципу пріоритетності** знаходить місце у наступних прийомах: вибору пріоритетних факторів розвитку території ПСП та їх аналізу і бальної оцінки, що є важливою передумовою поступового формування певних функціональних типів ПСП. В свою чергу ці поселення можуть бути монофункціональними, біфункціональними, багатофункціональними з домінуванням певної функції тощо.

Використання **принципу пріоритетності** знаходить місце у наступних прийомах: вибору пріоритетних факторів розвитку території ПСП та їх аналізу і бальної оцінки, що є важливою передумовою поступового формування певних функціональних типів ПСП. В свою чергу ці поселення можуть бути монофункціональними, біфункціональними, багатофункціональними з домінуванням певної функції, а також за функціональним призначенням. **Принцип варіантності** використовується як у пошуку вирішення функціонально-планувальної організації ПСП на рівні проектування чи реконструкції, так і шляхів трансформації його структурних частин. Цей принцип також проявляється у перепрофілюванні функціональної спеціалізації ПСП, що відбувається наразі на засадах самоорганізації. Так, дачне поселення за наявності вільних територій, часто перетворюється на повноцінне поселення-супутник. На вільній території поступово формується громадський центр з необхідною інфраструктурою. А традиційні сільськогосподарські поселення повсякчас втрачають свої виробничі функції і перетворюються на рекреаційні поселення, або на поселення-супутники з рекреаційною функцією.

Висновки. Таким чином, принцип функціональної спеціалізації та його прийоми: перепрофілювання і трансформація структурних частин, взаємопов'язаний з принципом варіантності, що реалізується у прийомах формування багатофункціонального ПСП з домінуванням певної функції, біфункціонального чи монофункціонального ПСП. Принцип варіантності тісно взаємопов'язаний з трьома попередніми: диференціації, функціональної спеціалізації та пріоритетності і передбачає варіантний пошук гнучких містобудівних рішень в ринкових умовах.

Відповідно і прийоми, що відповідають цим принципам, часто взаємопов'язані між собою та обумовлені спільними для них принципами.

Література

1. Виншу И. А. Архитектурно-планировочная организация сельских населенных мест / И. А. Виншу. – М.: Стройиздат, 1986. – 279 с.
2. Дмитренко А. Ю. Принципы функционально-планировочной организации малых сельских поселень (на прикладі Північно-Східного регіону України): дис. ... канд. техн. наук: 05.23.20 / Дмитренко А. Ю. – Полтава, 2006. – 212 с.
3. Заковоротная Т. А. Особенности планировки и застройки сельских поселений в системе расселения / Т. А. Заковоротная // Архитектурно-планировочная организация сельских населенных пунктов. – Куйбышев, – 1988. – С. 41-48.
4. Колодин К. И. Формообразование объектов загородной среды / К. И. Колодин. – М. : Архитектура-С, 2004. – 252 с.
5. Колодрубська О. І. Пріоритетні напрямки розвитку архітектури сільського середовища Західного регіону України / О. І. Колодрубська // Містобудування та територіальне планування. – 2007. – № 27. – С. 142 - 145.
6. Нефедова Т. Г. Между городом и деревней / Т. Г. Нефедова, А. И. Трейвиш // Мир России, 2002. Том XI. – № 4. – С. 61–82.
7. Підгрушний Г. П. Сучасні процеси територіальної організації промисловості регіонів України / Г. П. Підгрушний // Український географічний журнал. – 2006. - № 1. – С. 20–37.
8. Пустоветов Г. И. Архитектура сельских поселений в новых социально-экономических условиях (жилые и производственные здания и сооружения) : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. архитектуры : М.: МАРХИ, 2003. – 30 с.
9. Степанюк А. В. Архітектурно-планувальна реконструкція центральних сіл первинної системи розселення (на прикладі Львівської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата архітектури: спец. 18.00.01. «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / А. В. Степанюк. – Львів, 2011. – 24 с.
10. Огоньок В. О. Архітектурно-планувальна реорганізація та розвиток соціальної інфраструктури сільських поселень в умовах інтенсивних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата архітектури: спец. 18.00.01. «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / В. О. Огоньок. - Львів, 2013. – 23 с.

Аннотация

Предложено основные принципы функционально-планировочной организации пригородных сельских поселений, приведены приемы их реализации.

Ключевые слова: пригородная зона, пригородные сельские поселения.

Abstract

The basic principles of functional planning organization suburban rural communities, given their implementation techniques.

Content words: suburban zone, rural towns of suburb.